

Rosana Ratkovčić

Katolička crkva Sv. Petra i dubrovačka kolonija u Starom Trgu kod Trepče

Rosana Ratkovčić
Odjel za medijski dizajn
Sveučilište Sjever
Trg Žarka Dolinara 1
HR - 48000 Koprivnica

Izvorni znanstveni rad
Original scientific paper
Primljen / Received: 10. 5. 2017.
Prihvaćen / Accepted: 18. 7. 2017.
UDK: 72:28](497.5 Dubrovnik)

The construction of a Roman Catholic church dedicated to St Peter in Stari Trg near Trepča can be related to the presence of Catholic migrants, Saxon miners and merchants from Dubrovnik and Kotor, who colonized the area around the rich mine during the medieval period. This article focuses on the role of the Ragusan colony in the construction and furnishing of the Kosovo church. Judging from the remnants of the church, it may be presumed that it was a three-nave structure, with a dome above the last bay of the central nave, same as the cathedrals of Dubrovnik and Kotor, and that a workshop from the littoral probably also decorated the church with paintings. The fact that in 1487 the parish priest at St Peter's church commissioned the altar polyptych from the Ragusan painter Stjepan Ugrinović shows that architects and painters may have been invited from Dubrovnik in the earlier centuries as well, and that there may have been continuity in their work on St Peter's church in Trepča.

Keywords: *Romanesque cathedral in Dubrovnik, St Tryphon's cathedral in Kotor, Saxon migrations, medieval wall paintings, Raška school, Stjepan Ugrinović*

Ostaci katoličke crkve Sv. Petra nalaze se u Starom Trgu kod Trepče, nedaleko od Kosovske Mitrovice. Danas je to slabo naseljen i zapušten kraj, a ostaci crkve smješteni su na uzvisini brijega, iznad brdske ceste, sakriveni stablima i drugim raslinjem, pa ih može pronaći samo osoba koja dobro poznaje njihov položaj.¹ U neposrednoj okolici crkve nema nikakvih stambenih, naseljenih objekata.

Na zaravni brijega vide se ostaci temelja nekada prilično velike crkve, dok je bolje sačuvana polukružna apsida svetišta, do visine apsidalne polukupole. U apsidi se nalaze četiri velika gotička prozora. Jedan je prozor u središtu apsidi u donjoj zoni, dok se tri prozora nalaze u gornjem dijelu, pod samom apsidalnom polukupolom. S obje strane donjeg prozora, prema gornjem dijelu zaočnjelog apsidalnog zida, vide se ostaci žbuke na kojoj su se nalazile zidne slike, sada gotovo potpuno isprane, dok se ostaci slikanih motiva mogu vidjeti u gornjem desnom dijelu, a predstavljaju donje dijelove haljina stojećih likova, slikanih u frontalnom položaju. S obzirom na smje-

štaj u apsidi, najznačajnijem prostoru u ikonografskoj topografiji crkve, izvjesno je da se radi o likovima svetaca.

Izgradnja katoličke crkve na teritoriju srednjovjekovne srpske države s pravoslavnom autokefalnom crkvom povezana je s prisustvom velikog broja katoličkog stanovništva koje se naseljava oko rudnika, na kojima počiva prosperitet mlade srpske države. Trepča je bila srednjovjekovni rudnik olova i srebra, kao i Brskovo i Novo Brdo. U početku su za rad u rudnicima iz Erdelja (Transilvanije) dovedeni Nijemci, Sasi, mješavina germanskih kolonista s područja donje Rajne, Flandrije, Saske, Donje Saske, Šlezije i Bavorske, koji su se početkom 13. stoljeća dosta gusto naselili u Transilvaniji.² Kasnije, kad su već i domaći ljudi ovladali rudarskim zanatom, naziv Sas nastavio je označavati sve rudare uopće.³ Sasi trepčanski spominju se u banjskoj povelji kralja Milutina iz 1316. godine.⁴

Raniji dokumenti u Trepči spominju samo Sase, a uskoro kao trgovce nalazimo u njoj Dubrovčane i Kotorane.⁵ U prvo su vrijeme Kotorani imali značajnog udjela u životu i radu Trepče, i u početku su ozbiljno ugroža-

vali pozicije dubrovačkih trgovaca.⁶ U 15. stoljeću, osim Srba, kao stanovnici u Novom Brdu, Rudniku, Srebrnici i Trepči spominju se Sasi i Dubrovčani,⁷ pa izgleda da su se tijekom stoljeća Kotorani povukli iz Trepče, dok je Dubrovnik u 15. stoljeću bio glavni trgovački posrednik između balkanskih zemalja i Zapada.⁸

Crkva u Starom Trgu (srednjovjekovnoj Trepči) bila je najveća među poznatim katoličkim crkvama u Srbiji srednjeg vijeka.⁹ Iz pisanih povijesnih izvora zna se za postojanje više od deset katoličkih crkava u rudarskim centrima srednjovjekovne Srbije koje su bile sagrađene u periodu od druge polovice 13. do sredine 14. stoljeća. Najstarija je bila vjerojatno kapela Sv. Marije u Brskovu, podignuta prije 1281. godine.¹⁰ Od ovog relativno velikog broja katoličkih crkava sačuvani su ostaci samo nekoliko. Osim crkve u Starom Trgu, u nešto većem obimu sačuvani su ostaci Saške crkve u Novom Brdu, podignute sredinom 14. stoljeća.¹¹

Ostatke crkve u Starom Trgu znanstvenoj javnosti prezentirala je Marica Šuput 1974. godine.¹² U ovom članku pokušat ćemo pokazati veze crkve Sv. Petra s postojanjem kolonije dubrovačkih trgovaca u Trepči i njihovim sudjelovanjem u pokroviteljstvu nad gradnjom crkve i njezinim umjetničkim ukrašavanjem.

Najraniji pisani povijesni izvor u kojem se spominje postojanje katoličke crkve u Trepči pismo je pape Benedikta IX. barskom nadbiskupu Marinu, pisano 1303. godine, u kojem se među katoličkim župnim crkvama u Srbiji spominje i crkva u Trepči.¹³ Nešto kasnije, 1346. godine, u pismu pape Klimenta VI. iz Avignona caru Dušanu navodi se osim ostalih crkava kotorske dijeceze i crkva u Trepči.¹⁴

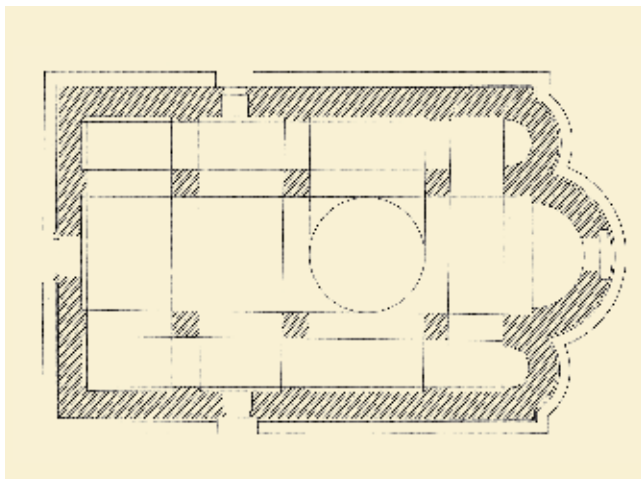
Zabilježeno je da je tijelo kralja Milutina preneseno u crkvu u Trepči iz njegova mauzoleja, crkve Sv. Stefana u Banjskoj, kojoj je prijetila opasnost od turskog osvajanja, po čemu se može zaključiti da je crkva u Trepči bila pošteđena turskih napada nakon Kosovske bitke 1389. go-

1. Stari Trg – Trepča, ostaci crkve sv. Petra, kraj 13. stoljeća, pogled sa sjeverozapada (foto: R. Ratkovčić)

Stari Trg – Trepča, remnants of St Peter's church, late 13th century, view from the north-west

3. Stari Trg – Trepča, crkva sv. Petra, kraj 13. stoljeća, idealna rekonstrukcija tlocrta (izvor: MARICA ŠUPUT /bilj. 9/, sl. 11)
 Stari Trg – Trepča, St Peter's church, late 13th century, an ideal ground-plan reconstruction

4. Stari Trg – Trepča, ostaci crkve sv. Petra, kraj 13. stoljeća, apsida s ostacima zidnih slika iz prve polovice 14. stoljeća (foto: R. Ratkovčić)
 Stari Trg – Trepča, remnants of St Peter's church, late 13th century, apse with the remnants of wall paintings from the first half of the 14th century

Opisujući Trepču početkom 20. stoljeća Avram N. Popović spominje ruševine nekada velike crkve, a navodi i kazivanje jednog mještana o tome da je crkva imala krov i dobro sačuvane zidne slike sve do srpsko-turskog rata 1876. godine, kao i da je bila veća od crkve u Banjskoj.²⁵ Crkvu u Starom Trgu spominje i Fran Tučan u izvještaju o svojim mineraloško-petrografskim istraživanjima, te piše kako su se na terenu oko crkve vidjeli tragovi rudarskih radova, kao i ruševine zgrada koje su pripadale starom naselju.²⁶

Mihailo Dinić piše da je dosta brojna katolička naseobina imala u Trepči dvije crkve: Sv. Mariju i Sv. Petra.²⁷ Vojislav Korać navodi da Bizzi, Bianchi i Nikolović spominju samo jednu crkvu u Trepči, te da se stoga može smatrati izvjesnim da je u pitanju ista crkva,²⁸ koja se prvo spominje kao Bogorodičina,²⁹ a zatim 1487. i 1642. godine kao crkva Sv. Petra.³⁰

Godine 1937. crkvu je obišla engleska spisateljica Rebecca West i kratko je opisala u svojem kontroverznom putopisu po jugoslavenskim zemljama *Crno jagnje i sivi soko*.³¹ Rebecca West piše da se „na jednoj zaravni pored puta nalaze ostaci kapele u kojoj se za Sase, rudare koje su doveli srednjovjekovni srpski kraljevi, držala služba Božja. (...) Za hram u kome će držati misu, taj drugi, katolički narod uzeo je crkvu koju je podiglo domaće stanovništvo – vizantijsku crkvu namenjenu pravoslavnom obredu – i doveo je njemačkog umjetnika da je oslika.”³²

Marica Šuput piše da su ostaci crkve Sv. Petra u Starom Trgu u cijelosti otkriveni prilikom konzervatorskih radova koje je 1967. godine vršio Pokrajinski zavod za zaštitu spomenika kulture Kosova i Metohije. Izvještaj o radovima nije objavljen, a cjelokupna dokumentacija

čuvala se u Zavodu za zaštitu spomenika kulture SAP Kosovo u Prištini.³³ Iz Republičkog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Beogradu dobili smo obavijest da je nadležnosti Pokrajinskog zavoda za zaštitu spomenika kulture iz Prištine preuzeo Zavod za zaštitu spomenika kulture u Leposaviću, a dio dokumentacije Pokrajinskog zavoda iz Prištine čuva se u Republičkom zavodu za zaštitu spomenika kulture u Beogradu. U Republičkom zavodu u Beogradu spomenik se vodi pod nazivom Latinsko-Saška crkva u Starom Trgu kod Trepče, a dokumentacija se sastoji od izvještaja o izvođenju konzervatorskih radova, dva crteža i fotografija, sve prije 1974. godine.³⁴

Na albanskom jeziku u sedamdesetim godinama 20. stoljeća crkvu Sv. Petra u Starom Trgu spominje Dragan Qukiq u pregledu turističkih odredišta na Kosovu,³⁵ a u knjižici Sulejmana Muratija i Mustafe Shukriua, *Pesëdhjetë shekuj të Mitrovicës* (Pedeset stoljeća Mitrovice) objavljena je samo fotografija svetišta crkve.³⁶ U novije vrijeme o crkvi piše Jusuf Osmani u knjizi *Vendbanimet e Kosovës, Mitrovica, Zveçani, Leposaviqi dhe Zubin potoku* (Naselja na Kosovu, Mitrovica, Zvečan, Leposavić i Zubin Potok)³⁷ i Gjon Berisha u knjizi *Organizmi kishtar në Kosovë Gjatë mesjetës* (Crkva na Kosovu u srednjem vijeku).³⁸

Prvi je od struke crkvu opisao Đurđe Bošković 1930. godine u svom izvještaju o restauriranju, konzerviranju i proučavanju srednjovjekovnih spomenika za *Godišnjak Srpske kraljevske akademije*.³⁹

Đurđe Bošković smatra da je crkva bila trobrodna s kupolom iznad središnjeg polja glavnog broda, a unutrašnje mjere osnove iznosile su približno 19 x 16 metara.⁴⁰ Vanjska strana zidova bila je porušena, a Bošković pretpostavlja da su fasade bile obložene boljim kame-

nom, koji je kasnije upotrijebljen za neku drugu građevinu.⁴¹ Vojislav Korać dodaje da ovu pretpostavku potvrđuje izvještaj barskog nadbiskupa Marina Bizzija iz 1610. godine, koji kaže da je crkva dobro građena od kamena travertina.⁴²

Đurđe Bošković također nas obavještava da se u sve tri apside nalaze ostaci zidnih slika. U srednjoj apsidi su dva sloja, a od starijeg se vidi mali dio, s ornamentom, dok mlađem sloju pripadaju dijelovi jedne kompozicije, vjerojatno Uskrsnuća u sjevernoj, Pričesti apostola u srednjoj i Krista u južnoj apsidi.⁴³

Tri godine kasnije, 1933., o crkvi je napisao kratki osvrt Đorđe Mano-Zisi u istoj publikaciji, koji prenosi u cijelosti:

„U katoličkoj crkvi u Trepči (Stari Trg) mogu se konstatovati dva sloja živopisa (13-14) i koliko je tada bila tolerancija u verskom pogledu (momenat što vizantinski živopisac radi u gotskoj katedrali).”⁴⁴

Osim što je u ovom kratkom zapisu datirao dva sloja zidnih slika, mlađi u 13., a kasniji u 14. stoljeće, odredio zidne slike kao bizantske, a crkvu kao gotičku, primjećuje se i da crkvu naziva katedralom, što ne spominje ni jedan drugi izvor, pa se vjerojatno radi o zabuni koja je mogla biti uzrokovana monumentalnim dimenzijama crkve.

Aleksandar Deroko u svojoj knjizi *Monumentalna i dekorativna arhitektura u srednjovekovnoj Srbiji*, u poglavlju „Saske crkve u rudnicima Trepči i Novom Brdu”, o crkvi u Trepči zabilježio je samo da se radilo o trobrodnoj bazilici od koje su sačuvani zidovi apside s gotičkim prozorima, dok su ostali zidovi srušeni do temelja.⁴⁵

U knjizi *Graditeljska škola Pomorja* Vojislav Korać donosi pregled povijesti crkve i literature o njoj, razmatra izgled crkve i porijeklo arhitektonskih rješenja.⁴⁶ Slaže se s Boškovićevom pretpostavkom da je crkva bila trobrodna i nadsvodena i da se iznad trećeg polja srednjeg broda nalazila kupola te dodaje da razmjerno masivna kon-

5. Stari Trg – Trepča, ostaci crkve sv. Petra, kraj 13. stoljeća, apsida s ostacima zidnih slika iz prve polovice 14. stoljeća (foto: R. Ratkovčić)
Stari Trg – Trepča, remnants of St Peter's church, late 13th century, apse with the remnants of wall paintings from the first half of the 14th century

6. Stari Trg – Trepča, ostaci crkve sv. Petra, kraj 13. stoljeća, apsida s ostacima žbuke na kojoj su se nalazile zidne slike (foto: R. Ratkovčić)
Stari Trg – Trepča, remnants of St Peter's church, late 13th century, apse with the remnants of plaster where wall paintings were formerly located

strukcija zidova crkve i pretpostavljenih stupova govori u prilog postojanja svodova.⁴⁷ Uspoređuje arhitektonsko rješenje crkve u Starom Trgu s kotorskom katedralom Sv. Trifuna i starom dubrovačkom romaničkom katedralom, koje su obje bile trobrodne bazilike s kupolom.⁴⁸

Kao bitna obilježja stare kotorske katedrale Vojislav Korać navodi da je trobrodna s tri apside, s kupolom bez transepta i zvonnicima s galerijom.⁴⁹ Dubrovačka romanička katedrala projektirana je kao trobrodna ali jednoapsidalna bazilika s kupolom, također bez transepta.⁵⁰

U Trepči je živjela jaka kolonija Dubrovčana, a u crkvenom se pogledu Trepča nalazila pod jurisdikcijom kotorske dijeceze, pa Vojislav Korać zaključuje da je bilo razumljivo da katolici u Trepči koncipiraju svoju crkvu na osnovi arhitektonskih rješenja katedralnih crkava dviju metropola.⁵¹ Smatra da nastanak crkve u Starom Trgu

treba datirati na kraj 13. stoljeća, jer je gradnja relativno velike crkve vjerojatno bila povezana s razvojem Trepče kao rudarskog i trgovačkog centra u drugoj polovici 13. stoljeća,⁵² što potvrđuje i podatak o najranijem spominjanju župne crkve u Trepči 1303. godine.⁵³

Marica Šuput prihvaća mišljenje Đurđa Boškovića i Vojislava Koraća da je crkva bila trobrodna, nadsvođena, s kupolom iznad trećeg traveja glavnog broda, kao i datiranje crkve u drugu polovicu 13. stoljeća.⁵⁴

U arheološkim ostacima crkve Sv. Petra u Starom Trgu nisu sačuvani ostaci stupova koji bi dijelili glavni od bočnih brodova. Njihovo postojanje možemo pretpostaviti na osnovi položaja pilastara na unutrašnjim zidovima. Na sjevernom i južnom zidu nalaze se po tri pilastra smještena jedan nasuprot drugom. Na zapadnom zidu nalaze se dva pilastra, po jedan sa svake strane glavnog ulaza, koji odgovaraju zidovima trijumfalnog luka između glavne i bočnih apsida i time pružaju koordinate za položaj vjerojatnih stupova.

Trobrodna podjela crkve odgovara troapsidalnoj podjeli svetišta, što je u skladu sa zahtjevima romaničke arhitekture koja se zasniva na međusobnoj usklađenosti pojedinih arhitektonskih elemenata. Dosta izrazita razvedenost srednje apsida s četiri velika prozora s gotičkim prelomljenim lukom, uz romaničku arhitektonsku koncepciju crkve, obilježja su prijelaznog romaničko-gotičkog stila, što je u skladu s datiranjem crkve u drugu polovicu 13. stoljeća.

S obzirom da nema vanjskih kontrafora koji bi prenosili težinu visoke građevine i upućivali na konstrukciju gotičkih križnorebrastih svodova, koji bi se možda mogli očekivati zbog prelomljenog luka na prozorima u apsi-di, vjerojatno je da je crkva bila nadsvođena bačvastim svodovima i da je bila relativno niska, što su sve obilježja romaničke arhitekture. Upotreba bačvastih svodova može predstavljati poveznicu crkve u Starom Trgu s dubrovačkom romaničkom katedralom, čiji brodovi su bili nadsvođeni kontinuiranim bačvastim svodovima.⁵⁵

Zajedničko obilježje crkve u Starom Trgu i dubrovačke katedrale je i postojanje tri ulaza. Na dubrovačkoj katedrali glavni portal bio je u središnjoj osi zapadnog pročelja, drugi portal bio je posred sjevernog bočnog pročelja, a južni portal nalazio se u drugom fasadnom polju, gledajući s istoka, i vodio je u svetište.⁵⁶ Crkva u Starom Trgu osim glavnog ulaza na sredini zapadnog zida ima još po jedan ulaz na sjevernom i južnom zidu, jedan nasuprot drugom, približno simetrično raspoređenih oko sredine drugog traveja.

Kod istraživanja nepokretnih spomenika srednjovjekovne arhitekture i zidnog slikarstva obično se postavlja pitanje jesu li djelo domaćih autora ili su majstori koji

su radili na njima došli iz drugih krajeva. Kada se radi o crkvi u Starom Trgu, katoličkoj crkvi u srednjovjekovnoj srpskoj državi, sasvim je izvjesno da su njezini autori dovedeni iz drugih sredina, a veze s dubrovačkom i kotorskom katedralom pokazuju da je to vjerojatno bilo iz južnog primorja.

Arhitektonsko rješenje s kupolom iznad srednjeg broda pokazuje da su nesumnjivo postojale veze između katedrale Sv. Trifuna u Kotoru i dubrovačke romaničke katedrale, pa je teško razabrati koji bi od ova dva spomenika mogao imati dominantni utjecaj na crkvu u Starom Trgu. U strukturi dubrovačke romaničke katedrale zadržana je prostorna koncepcija ranije bizantske crkve, koja je također bila trobrodna, bez transepta, s kupolom,⁵⁷ a Josip Stošić smatra da je „specifičan središnji smještaj kupole bizantske katedrale u Dubrovniku riješio zagonetku izvora istog takvog izuzetnog smještaja kupola na bazilikama romaničkih katedrala Dubrovnika i Kotora.”⁵⁸

Kotorska katedrala Sv. Trifuna dovršena je 1166. godine,⁵⁹ a gradnja stare romaničke dubrovačke katedrale započela je između 1132. i 1158. godine.⁶⁰ Prema podacima u arhivskoj građi, od početka gradnje do dovršavanja arhitektonske konstrukcije dubrovačke katedrale prošlo je najmanje jedno i pol stoljeće,⁶¹ što znači da je katedrala dovršena krajem 13. ili početkom 14. stoljeća.

Ako prihvatimo datiranje crkve u Starom Trgu u drugu polovicu 13. stoljeća, to znači da je ona građena oko sto godina nakon što je kotorska katedrala već bila završena. S druge strane, iako dubrovačka katedrala u to vrijeme još nije bila završena, njezino je gradilište bilo živo i aktivno, a arhitektonska koncepcija vjerojatno već poznata i utvrđena. Odvijanje velikog graditeljskog pothvata u Dubrovniku moglo je potaknuti koloniju dubrovačkih trgovaca u Trepči da i ovdje pokrenu gradnju reprezentativne vjerske građevine, a možda i dovedu majstore s gradilišta dubrovačke katedrale.

Vojislav Korać piše da najveći broj graditelja, koje pisani izvori spominju u gradovima kao što su Dubrovnik i Kotor, potječu iz lokalne sredine.⁶² S druge strane, feudalna je sredina u unutrašnjosti zemlje za svoje reprezentativne graditeljske poduhvate bila upućena da traži majstore u gradovima, a majstori su se kao slobodni zanatlije često kretali iz mjesta u mjesto tražeći povoljnije uvjete za rad,⁶³ pa je ovo vjerojatno put kojim su kotorski ili dubrovački graditelji stigli i do srednjovjekovne Trepče da bi radili na gradnji crkve Sv. Petra.

Godine 1314. dubrovačko Malo vijeće donosi odluku kojom se zabranjuje odlazak graditelja u Srbiju, koja je vjerojatno izazvana pojačanom graditeljskom aktivnosti u obje sredine,⁶⁴ a u našem slučaju govori u prilog pret-

7. Stari Trg – Trepča, ostaci crkve sv. Petra, kraj 13. stoljeća, temelji i mjesto gdje se nalazio zapadni portal (foto: R. Ratkovčić)

Stari Trg – Trepča, remnants of St Peter's church, late 13th century, foundations and the area of the former west portal

8. Stari Trg – Trepča, ostaci crkve sv. Petra, kraj 13. stoljeća, temelji, pogled s juga (foto: R. Ratkovčić)
Stari Trg – Trepča, remnants of St Peter's church, late 13th century, foundations, view from the south

postavki da su dubrovački majstori, osim na drugim građevinama u Srbiji, radili i na gradnji crkve Sv. Petra u Starom Trgu, koja je dovršena krajem 13. stoljeća, prije donošenja ove odluke.

Marica Šuput smatra da je utjecaj za kupolu crkve u Starom Trgu mogao doći i iz Raške škole, jer se crkva podiže u sredini u kojoj se tijekom 13. stoljeća grade monumentalne zadužbine srpskih vladara, koje sve imaju kupolu iznad srednjeg dijela svetišta, a postupno pod utjecajem zapadnjačke arhitekture dobivaju oblik sličan romaničkoj bazilici, pa zaključuje da su takvi spomenici, kao na primjer Sopoćani, mogli utjecati da se naručitelji crkve u Starom Trgu opredijele za kupolnu građevinu.⁶⁵

S druge strane, Vojislav Korać ističe značaj kotorske katedrale za monumentalnu arhitekturu u Raškoj, sa sličnim arhitektonskim motivima u Studenici, Gradcu i Dečanima.⁶⁶ Gradnja jedne od prvih zadužbina Stefana Nemanje, Đurđevih Stupova kod Novog Pazara počinje oko 1168. godine, približno u vrijeme kada se kotorska katedrala završava (1166.), tako da su s velikog gradilišta kotorske katedrale graditelji mogli otići na Đurđeve Stupove.⁶⁷

Vojislav Korać navodi da se u Đurđevim Stupovima bizantska arhitektura prilagođava romaničkoj tehnici rada i romaničkim oblicima i ovdje nalazi početak „onog osobenog kretanja raške arhitekture između bizantskog

shvaćanja prostora i romaničkih oblika”.⁶⁸ Istovremeno u Sv. Trifunu i uopće u zetskoj arhitekturi 12. st. zadržava se ponešto od bizantske tradicije, zbog čega zaključuje da kretanje dvaju sredina s različitih polazišnih točaka završava u sličnim bizantsko-romaničkim kombinacijama.⁶⁹

Kako se gradnja katoličke crkve u Starom Trgu, u drugoj polovici 13. stoljeća, događa istovremeno sa stvaranjem značajnih arhitektonskih i umjetničkih ostvarenja Raške škole, ne treba isključiti njihove međusobne veze. Svakako je zajednička ideja oblikovanje monumentalnih i reprezentativnih vjerskih građevina, na kojima je vjerojatno i prenošenje utjecaja, a možda i kretanje majstora na različitim istovremenim gradilištima, na prostoru južne Srbije, Kosova, crnogorskog primorja i južne Dalmacije. Time se ovo područje u srednjovjekovnim stoljećima pokazuje kao živa stvaralačka sredina otvorena protoku utjecaja koji nisu uvjetovani političkim, etničkim i konfesionalnim ograničenjima.

Istražujući romaničku umjetnost u kontinentalnoj Hrvatskoj, Vladimir P. Goss je s migracijom Sasa povezo skupinu romaničkih crkava u Srijemu; Sv. Mariju u Bapskoj, Sv. Bartola u Novim Mikanovcima i Sv. Mariju u Moroviću, koju uspoređuje sa Saskom crkvom u Novom Brdu.⁷⁰ Crkvu u Moroviću datira na kraj 13. ili početak 14. stoljeća,⁷¹ a Vojislav Korać datira crkvu u Novom Brdu u prvu polovicu 14. stoljeća.⁷²

Crkve u Moroviću i Novom Brdu Vladimir P. Goss predstavlja kao primjere njemačkog *Zusammengesetzer Rauma*, proširivanja osnovnog najjednostavnijeg sakralnog prostora, koji se sastoji od pravokutnog broda i polukružnog svetišta, ubacivanjem kvadratičnog ili pravokutnog kora,⁷³ a izvore za oblike ovih crkava nalazi u „saskom” donjonjemačkom području, uz donju Rajnu i Sjeverno more.⁷⁴ Smatra da su ove crkve dio velike, općeeuropske supkulture koja se u 12. stoljeću širi iz donjonjemačkog područja u Skandinaviju, Britaniju, istočnu i jugoistočnu Europu.⁷⁵

Crkva u Novom Brdu, kao i crkva u Trepči, povezana je s osnivanjem rudarskog naselja i dolaskom saskih rudara, a obje crkve nazivaju se i Saskim (Saškim) crkvama. Blisko je i vrijeme njihove gradnje, iako je crkva u Trepči izgrađena nešto ranije, vjerojatno u drugoj polovici 13. stoljeća. Obje crkve bile su oslikane zidnim slikama.⁷⁶

Unatoč ovim dodirnim točkama, crkve u Trepči i Novom Brdu razlikuju se po svojim arhitektonskim koncepcijama. Crkva u Novom Brdu jednobrodna je s izduženim svetištem s jednom apsidom, dok je crkva u Starom Trgu trobrodna s troapsidalnim svetištem i vjerojatnom kupolom nad zadnjim travejem glavnog broda.

Možda bismo s obzirom na prisustvo saskih rudara i dubrovačkih i kotorskih trgovaca u ovim naseljima mogli pretpostaviti da su naručitelji i pokrovitelji crkve u Novom Brdu bili predstavnici saske zajednice, a crkve u Starom Trgu pripadnici dubrovačkih ili kotorskih trgovaca, pri čemu je svaki od ovih pokrovitelja tražio izgradnju crkve prema arhitektonskim oblicima koje su poznavali iz svojih matičnih sredina. Gradnja crkve u Novom Brdu datirana je u prvu polovicu 14. stoljeća, pa su možda zbog spomenute odluke dubrovačkog Malog vijeća iz 1314. godine, kojom se zabranjuje odlazak dubrovačkih graditelja u Srbiju,⁷⁷ naručitelji i pokrovitelji crkve u Novom Brdu bili prinuđeni potražiti graditelje za svoju crkvu u drugoj sredini.

Raniji istaživači navode postojanje dva sloja zidnih slika u crkvi Sv. Petra u Starom Trgu. Đorđe Mano-Zisi datira stariji sloj u 13., a mlađi u 14. stoljeće, ali ne piše ništa o tome gdje se zidne slike nalaze niti piše o njihovim motivima.⁷⁸ Marica Šuput piše da se postojanje dva sloja fresaka moglo primijetiti u luku donjeg prozora apside glavnog broda. Na donjem sloju bio je naslikan ornament u obliku šire pravokutne trake, a na gornjem ornament lozice komponiran od cvjetova i listova crvene i crne boje na žutoj pozadini.⁷⁹ Vojislav Korać datira mlađi sloj zidnih slika u sredinu 14. stoljeća, dok za stariji sloj smatra da predstavlja još jednu potvrdu kako je crkva građena u drugoj polovici 13. stoljeća.⁸⁰

Danas je u crkvi Sv. Petra u Starom Trgu sačuvan samo fragment koji se nalazi na desnoj strani srednje apside, u

visini gornjeg niza prozora. Vidljivi su donji dijelovi haljina dvaju likova, a između njih nalazi se ugao zida koji spaja apsidu sa zidom trijumfalnog luka, s detaljem ornamentalne trake na kojem se raspoznaje bijela pozadina i neodređeni uzorak po sredini slika crvenom bojom.

Nešto bolje sačuvane su haljine desnog lika pa vidimo dugu haljinu bijele boje, s ukrasnom trakom po sredini slika oker bojom, a sa strana su rubovi nešto kraćeg ogrtača slika crvenom bojom, s dekorativnim porubom. Slabo se raspoznaje boja pozadine, ali čini se da je slika svijetlom nijansom oker boje. Položaj likova izrazito je frontalni što se može dovesti u vezu s romaničkim slikarstvom. Primjećuje se izostanak slika tankih snopova lepezastih nabora što je obilježje bizantskog slikarstva, pa se prema ovim detaljima može zaključiti da su na zidnim slikama izrazitija obilježja romaničke nego bizantske umjetnosti.

Marica Šuput piše da je lako uočljivo kako su freske bile raspoređene u tri zone. Fragmenti donje, najniže zone, oštećeni su više nego oni iz gornjih. U drugoj zoni bile su vidljive konture cijelih figura vjerojatno predstavljene u povorci, na južnom dijelu zida srednje apside bilo je šest takvih figura, a na sjevernom se vidjela samo jedna. Stojeće figure monumentalnih dimenzija mogle su se vidjeti i u najvišoj zoni, od kojih su bile dobro sačuvane četiri, dvije na južnom i dvije na sjevernom dijelu polukružnog zida apside.⁸¹ Fragmenti koji se danas mogu vidjeti pripadaju tim dvjema figurama gornjeg pojasa na južnom dijelu apside.

Kao analogiju za slikanje cijelih figura svetaca izrazito velikih dimenzija Marica Šuput spominje ostatke fresaka u crkvi Sv. Nikole u Baru, gdje su na sjevernom zidu oltarskog prostora sačuvane figure dvojice svetaca visoke 3,5 m,⁸² te navodi da su izgleda i figure svetaca u Trepči bile isto tako visoke.⁸³

Na čeonom zidu apside Marica Šuput je vidjela lik Krista, naslikan na plavoj pozadini, s očuvanom samo lijevom polovicom glave, odnosno dijelom lica i dijelom aureole.⁸⁴

Ovaj ikonografski raspored koji je zabilježila Marica Šuput razlikuje se od rasporeda koji spominje Đurđe Bošković, po čijim zabilješkama je Krist prikazan u južnoj apside, u središnjoj je bio prizor Pričesti apostola, odnosno Posljednje večere, a u sjevernoj prizor Uskrsnuća.⁸⁵

Detalj Kristove glave koji spominje Marica Šuput vjerojatno upućuje da se u polukupoli središnje apside nalazio prizor Majestas Domini koji je uobičajen u apsidama romaničkih crkava, ili možda prizor Deisis, koji je više u skladu s ikonografijom bizantske umjetnosti. U oba slučaja sačuvani detalji stojećih likova vjerojatno pripadaju likovima svetaca koji su okruživali centralnu kompoziciju. Konture stojećih likova u srednjem pojasu

koje je zabilježila Marica Šuput, od kojih se šest vidjelo s južne strane apside, pokazuju da su ovdje vjerojatno bili prikazani apostoli, što također odgovara ikonografiji romaničke umjetnosti, gdje se likovi apostola kao oslonci crkve redovito slikaju u apsidama romaničkih crkava, ispod kompozicije *Majestas Domini*.

U dalmatinskom zidnom slikarstvu nalazimo prizor Deisisa u župnoj crkvi u Donjem Humcu na otoku Braču, gdje je ovaj motiv bizantske ikonografije slikan na bizantski način, sa svećanim i ukočenim stavovima likova, širom rastvorenim očima i grafičkim, plošnim naborima odjeće, dok su imena likova pisana zapadnjačkim gotičkim slovima,⁸⁶ u hibridnom stilu koji je u srednjovjekovnim stoljećima karakterističan za cijelo ovo područje od jadranskog primorja do balkanskog zaleđa, pa možemo očekivati da je bio prisutan i na izgubljenim zidnim slikama u crkvi Sv. Petra u Starom Trgu.

Prvi je zidne slike u crkvi Sv. Petra datirao u 14. stoljeće Đorđe Mano-Zisi,⁸⁷ a njegovo datiranje prihvaćaju Vojislav Korać i Marica Šuput, koja u prilog ovoj dataciji iznosi pretpostavku da su se zidne slike, u vrijeme kada Đorđe Mano-Zisi piše o njima, mogle bolje vidjeti, iako

on u svojoj kratkoj bilješci ne obrazlaže svoje datiranje.⁸⁸

Formalna i ikonografska obilježja zidnih slika u Starom Trgu, koje smo pokušali rekonstruirati na osnovi sačuvanih fragmenata i bilješki ranijih istraživača, mogu odgovarati i zidnim slikama koje bi nastale u 13. stoljeću. Međutim, u prilog za datiranje u 14. stoljeće možda više govori to što je dubrovačka romanička katedrala oslikana početkom 14. stoljeća,⁸⁹ a kotorska katedrala u trećem i četvrtom desetljeću 14. stoljeća.⁹⁰ Kako smo već pokazali da se crkva u Starom Trgu svojom arhitektonskom koncepcijom oslanja na katedrale Dubrovnika i Kotora, vjerojatno se oslanjala i u izvedbi zidnih slika, zbog čega treba pretpostaviti da je oslikana u vrijeme kada su oslikane ove katedrale ili nakon njih. Oslikavanje crkve manastira Dečani u prvoj polovici 14. stoljeća također govori u prilog pretpostavci da je u to vrijeme oslikana i crkva u Starom Trgu. Na zidnim slikama u Dečanima radili su kotorski slikari, od kojih je po imenu poznat majstor Srđ, dok je Kotoranin fra Vito projektirao i izgradio crkvu.⁹¹ Rad kotorskih majstora na izgradnji i oslikavanju zadužbine srpskih vladara svakako opravdava očekivanje da su majstori iz primorja bili pozvani i za rad na katoličkoj crkvi.

9. Stari Trg – Trepča, ostaci crkve sv. Petra, kraj 13. stoljeća, sjeverozapadni ugao (foto: R. Ratkovčić)

Stari Trg – Trepča, remnants of St Peter's church, late 13th century, the north-west corner

Ako prihvatimo pretpostavku o povezanosti gradnje crkve u Starom Trgu s kolonijom dubrovačkih trgovaca u Trepči, možda se i oslikavanje crkve može povezati s istim naručiteljima, a u tom slučaju bi *terminus post quem non* za oslikavanje crkve mogla biti godina 1358., kada Dubrovnik nakon oslobođanja od mletačke vlasti razvija pomorsku trgovinu, a zapostavlja trgovinu s balkanskim zaleđem,⁹² pa se vjerojatno smanjuje i broj dubrovačkih trgovaca u Trepči, a time i njihov utjecaj i financijske mogućnosti koji bi predstavljali osnovu za narudžbu reprezentativnih umjetničkih ostvarenja.

Dubrovnik je u 13. stoljeću stjecao posve novi izgled, a razdoblje 14. stoljeća ocrtava se u Gradu kao doba osobitog uspona likovnih djelatnosti.⁹³ Slikarstvo je tada steklo određeno prvenstvo prema drugim vrstama vizualne umjetnosti.⁹⁴ Dubrovnik je u svoj napredak smišljeno uključivao umjetničko stvaralaštvo, pa su slikarski proizvodi uključeni i u trgovačku privredu.⁹⁵ U arhivskim izvorima tijekom 1300-ih godina može se pratiti sve obimnije vrednovanje slikarskog stvaralaštva i tada je sve veći broj slikara izlazio iz anonimnosti.⁹⁶

Od dubrovačkih slikara s kraja 13. stoljeća spominju se Bene ili Dobri, Nikola i Ivan, a iz 14. stoljeća Marko (1312.), Stanče (prvih dvadeset godina stoljeća), Bratolav (1330.), Bernard (1345.), Durante i Niko (oko sredine stoljeća), Radoje de Basso (1357.) i njegov učenik Ivan Ljubojević.⁹⁷

Najveći slikarski zadaci s početka 14. stoljeća u Dubrovniku bili su vezani uz opremanje glavnih gradskih crkava.⁹⁸ Najznačajniji slikar u prvoj polovici 14. stoljeća bio je Mihovil iz Bologne, koji je godine 1318. oslikao zidove u katedrali, izvodeći tu, kako se iz jednog ugovora doznaje, figurativne svetačke kompozicije.⁹⁹ Tada je izradio i bogato ilustrirani *Misal na uporabu svećenstvu*.¹⁰⁰

Mihovil iz Bologne spominje se u Dubrovniku desetak puta u raznim prilikama od 1313. do 1341. godine.¹⁰¹ Za to vrijeme je, koliko se zna, u više navrata, u drugom desetljeću stoljeća slikao freske na zidovima dubrovačke katedrale, u trećem desetljeću freske u crkvi Sv. Stjepana, a u četvrtom je oslikao dvoranu kancelarije u Kneževu dvoru.¹⁰² Vojislav J. Đurić piše i da je putovao i radio izvan dubrovačkih oblasti, ali nije poznato gdje.¹⁰³ U Dubrovniku je imao nekoliko učenika, od kojih je imenom poznat samo Niko slikar.¹⁰⁴

Među umjetnicima Dubrovnika i susjednog Kotora u 14. stoljeću posebnu skupinu čine slikari grčkog porijekla.¹⁰⁵ Njihov dolazak u južno primorje, kao i u Italiju, bio je posljedica ekspanzije bizantskog slikarstva u razdoblju renesanse Paleologa.¹⁰⁶

Zna se da ih je u Kotoru bilo nekoliko; na prijelazu iz 13. u 14. stoljeće radio je neki Nikola Grk, a u prvim de-

setljećima 14. stoljeća neki Manojlo Grk, čije su se minijature sačuvale u dva bosanska evanđelja; u tzv. Manojlovom ili Mostarskom evanđelju i Divoševom evanđelju.¹⁰⁷

U Dubrovniku je 1367. i 1368. godine slikao jedan drugi Manojlo, također Grk. Godine 1377. došao je iz Kotora Georgije Grk, otvorio radnju i učio slikarstvu Teodora Savinog, kotorskog mladića, koji je kasnije možda radio na oslikavanju manastira Rudenice u Pomoravlju.¹⁰⁸

U trećem i četvrtom desetljeću 14. stoljeća uz slikare iz Kotora jedna veća skupina grčkih majstora radila je na oslikavanju kotorske katedrale.¹⁰⁹ Zabilježeno je da su godine 1331. isplaćeni kotorski i grčki slikari koji se nazivaju „slikari Sv. Trifuna”.¹¹⁰

Na osnovi ovih arhivskih podataka o slikarima koji su u 14. stoljeću radili u Dubrovniku i Kotoru, saznajemo kakva je bila umjetnička klima u ovim gradovima u kojima djeluju tri skupine majstora, domaći, talijanski i grčki slikari zidnih slika, minijatura i ikona.¹¹¹ Neko od ovih radionica vjerojatno su pripadali i majstori koji su u prvoj polovici 14. stoljeća pozvani u Trepču da bi radili na oslikavanju crkve Sv. Petra.

Cvito Fisković spominje fotografiju izgubljenih fresaka iz kotorske katedrale s motivom cvjetnih, svinutih i srololikih ukrasa slikanih tamnom bojom na svijetloj pozadini, te smatra da ovi motivi sliče na one u Dečanima i ostalim srpskim zadužbinama pa potvrđuju povezanost njihovih i kotorskih slikara u 14. stoljeću.¹¹² Ranije smo pretpostavili da rad kotorskih majstora u Dečanima u prvoj polovici 14. stoljeća, slikara Srđa i graditelja fra Vite, može biti povezan i s pozivanjem majstora iz primorja za rad na crkvi Sv. Petra u Trepči.

Vidjeli smo da u tridesetim godinama 20. stoljeća Đorđe Mano-Zisi piše kako na zidnim slikama u crkvi u Starom Trgu radi bizantski slikar,¹¹³ dok približno u isto vrijeme Rebecca West piše da je crkvu oslikao njemački umjetnik,¹¹⁴ pri čemu oboje u svojim pretpostavkama o porijeklu majstora nalaze znakove otvorenosti i tolerancije sredine. Iako oboje vjerojatno griješe u određivanju porijekla majstora, prihvatljivije je njihovo prosuđivanje o toleranciji sredine obilježene u ovo vrijeme velikim stvaralačkim poletom i nadahnućem, u kojoj je izgleda prisutan stalni protok i razmjena umjetnika, ideja i utjecaja.

Godine 1487. dubrovački slikar Stjepan Ugrinović sklopio je ugovor sa župnikom o slikanju oltarnog poliptiha za crkvu Sv. Petra u Trepči.¹¹⁵ Od slikara je bilo naručeno da naslika četrnaest likova na zlatnoj pozadini, sedam cijelih figura i sedam poprsja, a poliptih je bio uokviren pozlaćenim drvoreznim okvirom.¹¹⁶ U donjem dijelu nalazile su se stojeće figure Bogorodice i Krista okružene anđelima, u gornjem redu bila su poprsja svetaca, dok su na predeli bile slikane scene iz života sv. Nikole.¹¹⁷

Stjepan Ugrinović u dokumentima se često spominje s nadimkom Zornea, Zornelja ili Zornelić.¹¹⁸ Bio je sin Ivana Ugrinovića, prvog istaknutog majstora starog dubrovačkog slikarstva za kojeg se s velikom vjerojatnošću može pretpostaviti da je iz samog Dubrovnika.¹¹⁹ Stjepan je surađivao s ocem sve do njegove smrti, a kasnije se

javlja kao samostalni slikar ili kao suradnik uglednih dubrovačkih majstora, kao što su bili Petar Ognjanović, Lovro Dobričević i Marin Lovrin.¹²⁰

Godine 1463., dvadest pet godina prije rada za crkvu u Starom Trgu, Stjepan Ugrinović izradio je veliku oltarnu palu za crkvu Sv. Nikole u Novom Brdu, koja je bila

10. Stari Trg – Trepča, ostaci crkve sv. Petra, kraj 13. stoljeća, pogled na apsidu s jugoistoka (foto: R. Ratkovčić)
Stari Trg – Trepča, remnants of St Peter's church, late 13th century, view to the apse from the south-east

isplaćena iz zaostavštine Dubrovčanina Milete Hranikovića.¹²¹ Vojislav J. Đurić piše da nije isključeno, zbog toga što je Zornelić u to vrijeme surađivao sa slikarom Petrom Ognjanovićem, kako je stari majstor Jovan Ognjanović, ranije stanovnik Novog Brda, bio posrednik u tom poslu.¹²² Isplata oltarne pale za crkvu u Novom Brdu iz zaostavštine Dubrovčanina Milete Hranikovića pokazuje običaj da Dubrovčani iz balkanskih kolonija oporučno ostavljaju sredstva za tamošnje crkve. Takav je običaj možda postojao i ranije, pri gradnji i oslikavanju crkve Sv. Petra u Trepči.

Zabilježeno je da je 1456. godine Stjepan Ugrinović bio deset mjeseci pomoćnik splitskog slikara Dujma Vuškovića.¹²³ Godine 1475. radio je Stjepan Zornelić zajedno s drugim dubrovačkim slikarima, Matkom Radosavićem, Božidarom Vlatkovićem i Kotoraninom Pavlom Basilijem na obnavljanju starih i slikanju novih fresaka u dvorani Malog vijeća u dubrovačkom Kneževu dvoru.¹²⁴ Zajedno s Matkom Alegretovićem Stjepan Ugrinović je godine 1479. izradio veliki poliptih za crkvu Sv. Severina u gradu San Severo u Apuliji.¹²⁵

U Dubrovniku je 1471. godine Stjepan Ugrinović podučavao Milislava Miljenovića, zvanog Petar, rodnom iz Ponikava u Dabru, u Hercegovini.¹²⁶ Oni su 8. listopada 1471. godine sklopili ugovor na sedam godina iz kojeg se vidi da je Ugrinović bio obavezan Miljenovića podučavati slikarstvu, odijevati i hraniti.¹²⁷ Pretpostavlja se da je ovaj Milisav Miljenović kasnije radio freske u crkvi Sv. Bazilija u Stolivu u Boki.¹²⁸

Cvito Fisković piše da je autor fresaka u crkvi Sv. Bazilija „udružio zapadne i istočne svece i naslikao ih bizantsko-balkanskim i dubrovačkim gotičko-renesansnim stilom, katoličkom i pravoslavnom ikonografijom, pa im je i imena ispisao grčkim i talijanskim natpisima”.¹²⁹ U toj povezanosti nalazi „sastavnice njegovog hercegovačkog porijekla, dubrovačkog školovanja i djelovanja u Boki kotorskoj, gdje su se preplitanja bizantinizma i zapadne umjetnosti zbog stalnog dodira primorja s balkanskim zaleđem morala prisno zagrliti”,¹³⁰ što pokazuje kako i na kraju 15. stoljeća možemo pratiti preplitanje bizantskih i zapadnjačkih obilježja koja na ovom području i u ostvarenjima kojima se bavimo u ovom radu pratimo od srednjovjekovnih stoljeća.

Godine 1487., iste godine kad je sklopio ugovor sa župnikom crkve Sv. Petra u Trepči, Stjepan Ugrinović zajedno s Marinom Dobričevićem radio je veliki poliptih za dubrovačku dominikansku crkvu, a tom poliptihu je možda pripadao sačuvani drveni polikromirani kip toga sveca koji se i danas nalazi u istoj crkvi.¹³¹ Pokazuje to da je Stjepan Ugrinović bio vrlo tražen majstor, što je vjerojatno i razlog za suradnju s Marinom Dobričevićem na poliptihu za dominikansku crkvu, jer mu je trebala pomoć u izvršavanju brojnih preuzetih obaveza.

Nakon pedeset godina aktivnog rada Stjepanovo ime ne spominje se više u dokumentima godine 1497.¹³² Slikarskim zanatom bavila su se i njegova dva sina Nikola i Matko, od kojih se ovaj drugi posljednji put spominje godine 1500. Kruno Prijatelj zaključuje kako je obitelj Ugrinović, u kojoj se po starom običaju slikarski zanat prenosio kroz tri generacije u baštinu, dominirala tijekom čitavog kvatročenta slikarskim zbivanjima Dubrovnika,¹³³ a vidjeli smo da je Stjepan Ugrinović radio i u dubrovačkim kolonijama u Trepči i Novom Brdu.

Dubrovački su slikari i iz drugih razloga odlazili u dubrovačke kolonije na Balkanu. Milovan Ivanović trgovao je s Novim Brdom, Jovan Ognjanović živio je i trgovao u istom mjestu, Pjerko Bogdanović, više trgovac nego slikar, bio je poslovno vezan za Novo Brdo, Trepču i Niš. Matko Milović toliko je dobro poznao terene Balkana da je poslužio kao vodič nekom talijanskom benediktincu koji je putovao u Trepču.¹³⁴

Iznesena razmatranja pokazuju da je kolonija dubrovačkih trgovaca u Trepči vjerojatno tijekom srednjovjekovnih stoljeća svojim pokroviteljstvom sudjelovala u izgradnji i opremanju crkve Sv. Petra. Dubrovački trgovci i zanatlije nastanjeni u mnogobrojnim kolonijama na Balkanu bili su donatori umjetničkih djela i pokrovitelji lokalnih crkava,¹³⁵ što se može pratiti u njihovim oporukama. Vidjeli smo da je oltarna pala za crkvu Sv. Nikole u Novom Brdu, koju je izradio Stjepan Ugrinović, bila isplaćena iz zaostavštine Dubrovčanina Milete Hranikovića.¹³⁶ U Trepči je 9. rujna 1409. godine sačinjena oporuka Junija Ivana Sorkočevića koja spominje darovanje lokalne katoličke crkve.¹³⁷ Kako su pripadnici dubrovačke kolonije u Trepči uvijek održavali bliske veze sa svojim matičnim gradom, vjerojatno su za svoje narudžbe dovodili dubrovačke majstore, o čemu svjedoči pozivanje Stjepana Ugrinovića 1487. godine, a na isti način vjerojatno su i ranije dolazili majstori koji su radili na gradnji i oslikavanju crkve Sv. Petra u Trepči.

Vojislav J. Đurić prenosi izvještaj dubrovačkog kroničara Jakova Lukarića (Lukarevića) koji piše kako su „dubrovački građani nastanjeni po kolonijama, izazvani na plemenito takmičenje od strane vlastele, sagradili niz crkava po Srbiji, Grčkoj, Gornjoj Meziji, i Sofiji i po cijelom bazenu Sredozemlja, šireći slavu dubrovačkog graditeljstva”.¹³⁸ Lukarićev izvještaj odnosi se na kraj 15. stoljeća, ali pokazuje sudjelovanje dubrovačke vlastele u pokroviteljstvu crkava u dubrovačkim kolonijama, što kasnije preuzimaju i dubrovački građani. Podatak o narudžbi oltarnog poliptiha od dubrovačkog slikara Stjepana Ugrinovića 1487. godine upućuje na postojanje običaja da se za opremanje crkve u Starom Trgu pozivaju dubrovački umjetnici.

Bilješke

- ¹ Ostatke crkve obišla sam 2. studenog 2016. godine prilikom boravka u Kosovskoj Mitrovici zbog sudjelovanja na znanstvenom skupu. Ostaci crkve slabo su poznati lokalnom stanovništvu, a u njihovu pronalasku pomogao mi je susretljivi taksist koji o njoj nije ništa znao, ali je nazvao svojeg prijatelja, gospodina Salija Hadžina, koji nas je odveo do crkve.
- ² VLADIMIR GVOZDANOVIĆ, Crkva Majke Božje u Moroviću, *Peristil*, 12-13 (1969.-1970.), 15-22, 18.
- ³ ALEKSANDAR DEROKO, *Monumentalna i dekorativna arhitektura u srednjovekovnoj Srbiji*, Beograd, 1985., 240.
- ⁴ MIHAILO DINIĆ, *Srpske zemlje u srednjem veku*, Beograd, 1978., 400.
- ⁵ MIHAILO DINIĆ (bilj. 4), 400.
- ⁶ MIHAILO DINIĆ (bilj. 4), 400.
- ⁷ KONSTANTIN JIREČEK, *Istorija Srba*, IV sveska, Beograd, 1923., 184.
- ⁸ KONSTANTIN JIREČEK (bilj. 7), 205.
- ⁹ MARICA ŠUPUT, Crkva u Starom Trgu, *Zbornik Filozofskog fakulteta*, Beograd, XII-1 (1974.), 321-329, 326.
- ¹⁰ MARICA ŠUPUT (bilj. 9), 326.
- ¹¹ MARICA ŠUPUT (bilj. 9), 326.
- ¹² MARICA ŠUPUT (bilj. 9), 326.
- ¹³ KONSTANTIN JIREČEK, *Istorija Srba*, III sveska, Beograd, 1923., 108., bilj. 6.
- ¹⁴ KONSTANTIN JIREČEK (bilj. 13), 108., bilj. 6.
- ¹⁵ MARICA ŠUPUT (bilj. 9), 322.
- ¹⁶ STOJAN NOVAKOVIĆ, Manastir Banjska, zadužbina kralja Milutina, u srpskoj istoriji, *Glas SKA*, 32, (1892.), 1-55, 26-30.
- ¹⁷ MIHAILO DINIĆ (bilj. 4), 408.
- ¹⁸ MARICA ŠUPUT (bilj. 9), 322.
- ¹⁹ FRANJO RAČKI, Izvještaj barskog nadbiskupa Marina Bizzia o svojem putovanju god. 1610. po Arbanaskoj i staroj Srbiji, *Starine JA*, 1888., 50-156, 51.
- ²⁰ FRANJO RAČKI (bilj. 19), 51.
- ²¹ FRANJO RAČKI (bilj. 19), 51.
- ²² „(...) quella chiesa e molto bella, e ben fabricata con pietre di travertino, e tutta adornata di dentro con pitture, fornita di calici, croci d' argento, e paramenti decentamente”. FRANJO RAČKI (bilj. 19), 124.
- ²³ JOVAN RADONIĆ, *Rimska kurija i južnoslavenske zemlje od XVI-XIX veka*, Beograd, 1950., 107-108.
- ²⁴ JOVAN RADONIĆ (bilj. 23), 574.
- ²⁵ VOJISLAV KORAČ, *Graditeljska škola Pomorja*, Beograd, 1965., 39.
- ²⁶ VOJISLAV KORAČ (bilj. 25), 39.
- ²⁷ MIHAILO DINIĆ (bilj. 4), 405.
- ²⁸ VOJISLAV KORAČ (bilj. 25), 39.
- ²⁹ KONSTANTIN JIREČEK (bilj. 13), 93.
- ³⁰ VOJISLAV KORAČ (bilj. 25), 42.
- ³¹ ANA SELIĆ, Hronologija života i stvaralaštva Rebeke Vest, u: *Crno jagnje i sivi soko*, Beograd, 2008., 877.
- ³² REBEKA VEST, *Crno jagne i sivi soko*, Beograd, 2008., 708.
- ³³ MARICA ŠUPUT (bilj. 9), 321.
- ³⁴ Dopis Sanje Kesić Ristić iz Republičkog zavoda za zaštitu spomenika kulture – Beograd od 25. siječnja 2017.
- ³⁵ DRAGAN UKIĆ, *Kosova monumentet de bukuritë, Lidhja turistike e Kosovës*, Prishtinë, 1971., 39-40.
- ³⁶ SULEJMAN MURATI, MUSTAFA SHUKRIU, *Pesëdhjete shekuj të Mitrovicës*, Mitrovicë, 1971., 7.
- ³⁷ JUSUF OSMANI, *Vendbanimet e Kosovës, Mitrovica, Zveçani, Leposaviqi dhe Zubin potoku*, Prishtinë, 2003.
- ³⁸ GJON BERISHA, *Organizmi kishtar në Kosovë Gjatë mesjetës*, Prishtine, Instituti i Historize “Ali Hadri” Prishtinë, 2014.
- ³⁹ ĐURĐE BOŠKOVIĆ, Rad na restaurisanju, konzerviranju i proučavanju srednjovekovnih spomenika, *Godišnjak SKA*, Beograd, XXXIX (1930.), 276.
- ⁴⁰ ĐURĐE BOŠKOVIĆ (bilj. 39), 276.
- ⁴¹ ĐURĐE BOŠKOVIĆ (bilj. 39), 276.
- ⁴² VOJISLAV KORAČ (bilj. 25), 40.
- ⁴³ ĐURĐE BOŠKOVIĆ (bilj. 39), 276.
- ⁴⁴ ĐORĐE MANO-ZISI, Srednjovekovno i istorijsko odeljenje (Historijsko-umetničkog muzeja), Rad izvan muzeja, *Godišnjak SKA* (Srpske kraljevske akademije), Beograd, XLII, za 1933. (1934.), 276.
- ⁴⁵ ALEKSANDAR DEROKO (bilj. 3), 240.
- ⁴⁶ VOJISLAV KORAČ (bilj. 25), 39-42.
- ⁴⁷ VOJISLAV KORAČ (bilj. 25), 40.
- ⁴⁸ VOJISLAV KORAČ (bilj. 25), 42.
- ⁴⁹ VOJISLAV KORAČ, Prvobitna arhitektonska koncepcija kotorske katedrale XII v., *Zbornik za likovne umetnosti*, Novi Sad, 3 (1967.), 3-30, 17.
- ⁵⁰ DANKO ZELIĆ, Arhitektura starih katedrala, u: *Katedrala Gospe Velike u Dubrovniku* (ur. Katarina Horvat Levaj), Dubrovnik, IPU Zagreb – Dubrovnik, 2014., 44.
- ⁵¹ VOJISLAV KORAČ (bilj. 25), 42.
- ⁵² VOJISLAV KORAČ (bilj. 25), 42.
- ⁵³ KONSTANTIN JIREČEK (bilj. 13), bilj. 6.
- ⁵⁴ MARICA ŠUPUT (bilj. 9), 324-329.
- ⁵⁵ DANKO ZELIĆ (bilj. 50), 44.
- ⁵⁶ DANKO ZELIĆ (bilj. 50), 45.
- ⁵⁷ DANKO ZELIĆ (bilj. 50), 49.
- ⁵⁸ JOSIP STOŠIĆ, Istraživanja, nalazi i problemi prezentacije pod katedralom i Bunićevom poljanom, u: *Obnova Dubrovnika 1979-1989*. (ur. Snješka Knežević), Dubrovnik, 1989., 328.
- ⁵⁹ VOJISLAV KORAČ (bilj. 49), 24.

- ⁶⁰ DANKO ZELIĆ (bilj. 50), 43.
- ⁶¹ DANKO ZELIĆ (bilj. 50), 43.
- ⁶² VOJISLAV KORAČ (bilj. 25), 153.
- ⁶³ VOJISLAV KORAČ (bilj. 25), 153, 154.
- ⁶⁴ CVITO FISKOVIĆ, Dubrovački i primorski graditelji XIII-XVI stoljeća u Srbiji, Bosni i Hercegovini, *Peristil* 5, (1962.), 36-44.
- ⁶⁵ MARICA ŠUPUT (bilj. 9), 329.
- ⁶⁶ VOJISLAV KORAČ (bilj. 49), 23.
- ⁶⁷ VOJISLAV KORAČ (bilj. 49), 23.
- ⁶⁸ VOJISLAV KORAČ (bilj. 49), 23.
- ⁶⁹ VOJISLAV KORAČ (bilj. 49), 23.
- ⁷⁰ VLADIMIR GVOZDANOVIĆ (bilj. 2), 18.
- ⁷¹ VLADIMIR GVOZDANOVIĆ (bilj. 2), 21.
- ⁷² VOJISLAV KORAČ (bilj. 25), 101.
- ⁷³ VLADIMIR GVOZDANOVIĆ (bilj. 2), 18.
- ⁷⁴ VLADIMIR P. GOSS, Sv. Marija u Bapskoj – ponovo nakon trideset i pet godina, *Peristil*, 47 (2004.), 5-13, 8.
- ⁷⁵ VLADIMIR P. GOSS, *Četiri stoljeća europske umjetnosti: 800-1200.*, Pogled s jugoistoka, Zagreb, 2010., 167.
- ⁷⁶ VOJISLAV KORAČ (bilj. 25), 101., navodi da je crkva u Novom Brdu bila oslikana.
- ⁷⁷ CVITO FISKOVIĆ (bilj. 64), 36-44.
- ⁷⁸ ĐORĐE MANO-ZISI (bilj. 44), 276.
- ⁷⁹ MARICA ŠUPUT (bilj. 9), 326.
- ⁸⁰ VOJISLAV KORAČ (bilj. 25), 42.
- ⁸¹ MARICA ŠUPUT (bilj. 9), 326.
- ⁸² ĐURĐE BOŠKOVIĆ, *Stari Bar*, Beograd, 1962., 111-113, sl. 145.
- ⁸³ MARICA ŠUPUT (bilj. 9), 326.
- ⁸⁴ MARICA ŠUPUT (bilj. 9), 326.
- ⁸⁵ ĐURĐE BOŠKOVIĆ (bilj. 39), 276.
- ⁸⁶ CVITO FISKOVIĆ, *Dalmatinske freske*, Zagreb, 1965., 24.
- ⁸⁷ ĐORĐE MANO-ZISI (bilj. 44), 276.
- ⁸⁸ MARICA ŠUPUT (bilj. 9), 326.
- ⁸⁹ CVITO FISKOVIĆ, *Prvi poznati dubrovački graditelji*, Dubrovnik, 1955., 24.
- ⁹⁰ VOJISLAV J. ĐURIĆ, *Dubrovačka slikarska škola*, Beograd, 1963., 13.
- ⁹¹ VOJISLAV J. ĐURIĆ (bilj. 90), 13.
- ⁹² VOJISLAV J. ĐURIĆ (bilj. 90), 14.
- ⁹³ IGOR FISKOVIĆ, Dubrovačko slikarstvo i društveni okviri njegova razvoja u 14. stoljeću, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 23 (1983.), 75-146, 75, 77.
- ⁹⁴ IGOR FISKOVIĆ (bilj. 93), 76.
- ⁹⁵ IGOR FISKOVIĆ (bilj. 93), 75, 76.
- ⁹⁶ IGOR FISKOVIĆ (bilj. 93), 75.
- ⁹⁷ VOJISLAV J. ĐURIĆ (bilj. 90), 12.
- ⁹⁸ IGOR FISKOVIĆ (bilj. 93), 80.
- ⁹⁹ CVITO FISKOVIĆ (bilj. 89), 24.
- ¹⁰⁰ IGOR FISKOVIĆ, Likovna oprema i umjetnine starih katedrala, u: *Katedrala Gospe Velike u Dubrovniku* (ur. Katarina Horvat Levaj), Dubrovnik, IPU Zagreb – Dubrovnik, 2014., 92.
- ¹⁰¹ IGOR FISKOVIĆ (bilj. 93), 87.
- ¹⁰² VOJISLAV J. ĐURIĆ (bilj. 90), 12.
- ¹⁰³ VOJISLAV J. ĐURIĆ (bilj. 90), 12.
- ¹⁰⁴ VOJISLAV J. ĐURIĆ (bilj. 90), 12.
- ¹⁰⁵ VOJISLAV J. ĐURIĆ (bilj. 90), 13.
- ¹⁰⁶ VOJISLAV J. ĐURIĆ (bilj. 90), 13.
- ¹⁰⁷ VOJISLAV J. ĐURIĆ (bilj. 90), 13.
- ¹⁰⁸ VOJISLAV J. ĐURIĆ (bilj. 90), 13.
- ¹⁰⁹ VOJISLAV J. ĐURIĆ (bilj. 90), 13.
- ¹¹⁰ CVITO FISKOVIĆ (bilj. 86), 21.
- ¹¹¹ VOJISLAV J. ĐURIĆ (bilj. 90), 12.
- ¹¹² CVITO FISKOVIĆ (bilj. 86), 21.
- ¹¹³ ĐORĐE MANO-ZISI (bilj. 44), 276.
- ¹¹⁴ REBEKA VEST (bilj. 32), 708.
- ¹¹⁵ MARICA ŠUPUT (bilj. 9), 322.
- ¹¹⁶ VOJISLAV J. ĐURIĆ (bilj. 90), 262.
- ¹¹⁷ VOJISLAV J. ĐURIĆ (bilj. 90), 262.
- ¹¹⁸ KRUNO PRIJATELJ, *Dubrovačko slikarstvo 15. i 16. stoljeća*, Zagreb, 1968., 15.
- ¹¹⁹ KRUNO PRIJATELJ (bilj. 118), 13.
- ¹²⁰ KRUNO PRIJATELJ (bilj. 118), 15.
- ¹²¹ VOJISLAV J. ĐURIĆ (bilj. 90), 262.
- ¹²² VOJISLAV J. ĐURIĆ (bilj. 90), 262.
- ¹²³ KRUNO PRIJATELJ (bilj. 118), 15.
- ¹²⁴ CVITO FISKOVIĆ (bilj. 86), 19.
- ¹²⁵ KRUNO PRIJATELJ (bilj. 118), 15.
- ¹²⁶ SALIH JALIMAM, Prilozi historiji stolačkog kraja u srednjem vijeku, *Slovo Gorčina*, 29 (2007.), 110-114., 114.
- ¹²⁷ SALIH JALIMAM (bilj. 126), 110-114., 114.
- ¹²⁸ SALIH JALIMAM (bilj. 126), 110-114., 114.
- ¹²⁹ CVITO FISKOVIĆ (bilj. 86), 25.
- ¹³⁰ CVITO FISKOVIĆ (bilj. 86), 25.
- ¹³¹ KRUNO PRIJATELJ (bilj. 118), 15.
- ¹³² KRUNO PRIJATELJ (bilj. 118), 15.
- ¹³³ KRUNO PRIJATELJ (bilj. 118), 16.
- ¹³⁴ VOJISLAV J. ĐURIĆ (bilj. 90), 263.
- ¹³⁵ VOJISLAV J. ĐURIĆ (bilj. 90), 262.
- ¹³⁶ VOJISLAV J. ĐURIĆ (bilj. 90), 262.
- ¹³⁷ MIHAILO DINIĆ (bilj. 4), 406.
- ¹³⁸ VOJISLAV J. ĐURIĆ (bilj. 90), 264.

Summary

The Roman Catholic Church of St Peter's and the Ragusan Colony in Stari Trg near Trepča

Remnants of the Roman Catholic church of St Peter's in Stari Trg near Trepča, not far from Kosovska Mitrovica, consist only of its foundations, with a somewhat better preserved semi-circular apse of the sanctuary including four large Gothic windows. The apse contains rests of wall paintings, where some details of vestments of standing figures can be discerned, painted in a frontal position.

Construction of a Roman Catholic church in a territory belonging to the medieval Serbian state with an autocephalous Eastern Orthodox Church was related to the presence of a large Catholic population settled around the mines, as the prosperity of the young Serbian state was largely based on their production. The early records of Trepča mention only the Saxons, who were brought there to work in the mines, but somewhat later merchants from Dubrovnik and Kotor are also mentioned.

This article focuses on the role of the Ragusan colony in the construction and furnishing of St Peter's church in Trepča. Based on the results of field research on the church remnants, compared to those of the previous researchers, the author discusses the stylistic features of its architecture and wall paintings. The church probably had three naves and three apses, barrel vaulting, and a dome above the last bay of the central nave. Its construction has been dated to the late 13th century. Its architectural features indicate links with St Tryphon's cathedral in Kotor and the old Romanesque cathedral of Dubrovnik.

The stylistic and iconographic features of the wall paintings indicate their Romanesque origin and date them to the first half of the 14th century. Based on the archival data on painters who were active in Dubrovnik and Kotor during the 14th century, it is possible to make conclusions about the ar-

tistic climate in these cities, dominated by three groups of masters: local, Italian, and Greek painters of murals, miniatures, and icons. It was from one of these workshops that masters were probably invited to Trepča in the first half of the 14th century to decorate St Peter's church with paintings.

Besides the Kosovo churches that are the topic of this paper, various Romanesque churches in eastern Croatia have been brought into relation with Saxon migrations. They have been dated to the late 13th or early 14th centuries, same as the church in Trepča. Links between the Trepča church and the Raška school of architecture have also been observed, which indicates the possibility that artists circulated through southern Serbia, Kosovo, the Montenegro littoral, and southern Dalmatia, influencing each other. In the medieval period, this seems to have been a lively and creative setting open for an exchange of influences that were not subject to political, ethnic, or confessional limitations.

The author has come to the conclusion that the colony of Ragusan merchants in Trepča may have sponsored the construction and furnishing of St Peter's church during the Middle Ages. Merchants and artisans from Dubrovnik living in the numerous colonies in the Balkans functioned as donors of artworks and patrons of local churches, which is attested in their last wills. Since members of the Ragusan colony in Trepča remained in close contact with their city of origin, they probably invited masters from Dubrovnik for their projects. The fact that painter Stjepan Ugrinović from Dubrovnik was commissioned in 1487 to produce an altar polyptych for St Peter's church indicates that it may have been an established custom to invite artists from Dubrovnik to decorate the church in Trepča.